

.....
Ключевые слова: большевизм, государственное управление, культурная политика, идеология, национальная культура.

Kruchek O.A. IDEOLOGICAL BASE OF BOLSHEVIST CULTURAL POLICY IN UKRAINE IN 1920-1923

This article discloses the ideological base of national cultural policy corroborated by Bolshevik government in the first years of its strengthening in Ukraine. Using tolerant slogans as a cover the government started leveling of the national culture. The characteristic features of the national policy in 1920-1923 were orientation toward Communism, harsh centralization and cultural life under the control of the Bolshevik government.

Key words: Bolshevism, ideology of public administration, national cultural policy, Ukrainian culture.

УДК

Т.А. Стоян

ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА РАДІОМОВЛЕННЯМ (20-30-ті рр.)

Дослідники історії становлення та розвитку радянської системи радіомовлення починають її відлік з 1924 р. [1], а дехто з 1926 р. [2], тобто від випуску перших радіогазет. Історик радянського радіо В.М. Ружніков вважав помилковою точку зору тих авторів, які називали відправною датою радянського радіомовлення лише 1924 рік [3]. У передмові до брошури І. Малкіна, яка вийшла 1930 р., Я. Мукомль писав про те, що за «...п'ять років існування нашого радянського радіомовлення ми нагромадили величезний досвід цієї роботи» [4, с. 3]. Він також визнав середину 20-х рр. початком становлення радіомовлення в СРСР.

До створення спеціальної радіомовної організації – акціонерного товариства «Радіо для всіх» у жовтні 1924 р., виходу в ефір «Радіогазети РОСТА» у листопаді 1924 р., країна не мала системного мовлення, відтак і системи політичної радіоцензури, але формувалися загальні принципи політично-ідеологічного контролю. Політизація радіотехнічних можливостей «газети без паперу і без дроту» постає в листі В.І. Леніна до М.П. Горбунова від 26 січня 1921 р., а 19 травня 1922 р. більшовицький лідер пропонував Й. Сталіну виділити 100 тис. руб. золотом для «організації радіотелефонного зв'язку» та роботи Нижегородської радіолабораторії на чолі з М.О. Бонч-Бруєвичем, позаяк збагнув неосяжні перспективи і значення радіо для пропаганди та агітації, щоб не «буржуазним професорам з суспільних наук», а щоб «наші поодинокі комуністичні професори, здатні читати лекції з суспільних наук, читали б ці лекції для сотень місць в усіх кінцях федерації» [5, с. 971-972]. Радіо, яке лише зароджувалося, ставало підконтрольним партійним органам та залежним від їх ідеологічних функцій.

Організаційно система радіотелеграфного зв'язку належала до Народного комісаріату пошт і телеграфу, відтак на неї поширювалися принципи «поштової цензури». Вона існувала, про що свідчить лист заступника наркома А.М. Любовича секретарю ЦК РКП(б) Й. Сталіну від 16 вересня 1922 р. Він зазначив, що «цензура внутрішня так незграбно, так грубо працює, що всілякі дільці і контрреволюціонери знають її добре і користуються приватною нелегальною поштою (з.-д. кондукторами тощо), тому «...вбиваючи пошту, цензура вбиває незграбністю і саму себе, не бажаючи вжитися і впровадити ті технічні засоби, які зробили б цензуру більш справжньою, на розвиток пошти не впливали б так руйнівню, як тепер» [6, с. 61]. Органи воєнно-політичної цензури відкривали міжнародну кореспонденцію, що викликало обурення іноземних громадян, однак політбюро ЦК РКП(б), яке відбулося 21 вересня та 12 жовтня 1922 р., не легалізувало цензуру міжнародної кореспонденції, хоча зменшило обсяги її перегляду.

Головлітвівська система політичного контролю, яка виникла у 1922 р. [7, с. 32-33], стосувалася друкованої літератури (книг, періодики), а не радіомовлення, позаяк такого тоді не існувало. Діяли радіостанції спеціального призначення (промислово-комерційні, культурно-просвітницького і наукового спрямування, любительські), згідно декрету РНК СРСР від 4 липня 1923 р. [8, ст.972], а також приватні радіостанції, які розподілялися на 7 груп, прилаштованих переважно для громадського користування [5, с. 972-973]. Контроль за їх

діяльністю, крім технічного нагляду, покладался на Наркомпоштель, який не дозволяв приватним радіостанціям здійснювати інформування періодичної преси, тобто політичні обмеження мали місце.

Формування організаційних основ державного системного радіомовлення було започатковано створенням Акціонерного товариства «Радіопередача», статут якого затвердила РПО СРСР 4 грудня 1924 р. [5, с. 974]. Воно мало право, крім встановлення радіостанції та їх технічного обслуговування, трансляції публічних лекцій, доповідей, концертів, реклам, інформації. Влітку 1925 р. з'явилася однокіловатна радіотелефонна станція в Катеринославі, заснована поштовим радіотовариством, фундаторами якого були державні, профспілкові та громадські органи. 15 квітня 1926 р. вона стала складовою частиною товариства «Радіопередача», передавала щоденно лекції, доповіді, концерти, випуски робітничої та селянської радіогазет [9, арк. 141].

Здійснення широкого радіомовлення зумовило посилення партійного впливу, позаяк ЦК РКП(б) видав 2 березня 1925 р. постанову «Про радіоагітацію», поклавши на Агітпроп ЦК «...загальне керівництво радіогазетою і вироблення програм доповідей, лекцій і концертів» [5, с. 975]. Партійні органи переймалися також «...списком відповідальних товаришів, зобов'язаних виступати з лекціями і доповідями» [5, с. 975]. 22 червня 1925 р. була створена радіокомісія при ЦК РКП(б), яка усунула діючі, але засновані в «радянському порядку радіокомісії по радіоагітації» [5, с. 976]. Її активними членами були А.В Шотман, І.А. Халенський, а від партійно-радянських органів – А.В. Луначарський, Н.К. Крупська, А.С. Бубнов, с. В. Косіор [3, с. 62]. «З метою здійснення керівництва і контролю радіоагітації у радянському порядку, – зазначалося в постанові ЦК, – визнано необхідним покласти на Наркомос республік (через Головліти і Головреперткоми) загальний нагляд за всіма органами, які займаються радіоагітацією політико-просвітницького характеру» [5, с. 976]. Отже, судячи з цитованого документа, 22 червня 1925 р. радіомовлення стало об'єктом особливої уваги системи головлітівської політичної цензури. Її керівник П.І. Лебедев-Полянський, звітуючись про роботу за 1925 р., підкреслив 28 грудня необхідність значного «...розширення діяльності Головліта у зв'язку з ліквідацією непідцензурних видавництв, переданням контролю над радіомовленням та організацією нічної роботи» [7, с. 97]. Могутній засіб агітації та пропаганди, яким було радіо, опинився під контролем політичної цензури Головліту та ідеологічним наглядом партійних структур – Радіокомітету ЦК, Агітпропу, політбюро.

Радянська історіографія історії становлення радіомовлення в національних республіках зосереджувалася переважно на його організаційно-технічних формах та управлінських структурах, на ролі партійних установ у радіофікації [10, с. 31], але уникала висвітлення принципів, методів і завдань радіоцензури. Її специфіка полягала в ідеологічному очищенні радіоэфіру, тобто попередній політконтроль стосувався текстової частини «мікрофонного матеріалу». Поширення радіофікації, встановлення радіотелефонії, станцій гучномовців у містах і селах збільшували радіоаудиторію, тому побільшало роботи структурам Головліту. Весною 1926 р. лише поштовим зв'язком було охоплено половину сіл України, усі райцентри та 72% сільських рад [9, арк. 3]. Радіофікація просувалася мляво. Для її поживлення у жовтні 1926 р. треба було мати 645 тис. рублів бюджетних коштів [9, арк. 140], а Наркомпоштель, Вукопспілка й акціонерне товариство «Радіопередача», які займалися технічним оснащенням радіостанцій, вимагали належних коштів. Наприклад, у Пулинському районі на Волині радіофікація розпочалася 1926 р. з організації 3-х радіостанцій, а інструктор окрполітосвіти лише агітував за радіомережу. Наприкінці 1929 р. вдалося устаткувати гучномовці в усіх школах та сільрадах, а в селах району встановили 30 радіоприймачів з гучномовцями [11, с. 495], відтак аудиторія слухачів значно зросла. В окремих округах наприкінці 20-х рр. було від 10 до 33 радіовузлів з незначним охопленням гучномовцями сіл, а в АМСРР, Бердичівській, Глухівській, Шепетівській округах не діяло жодного радіотрансляційного вузла для сільського населення [12, с. 493]. В СРСР було тоді понад 700 тис., а в ПАСШ 10,6 млн радіоприймачів [13, с. 263]. Радіомережна аудиторія становила тоді в країні «будованого соціалізму» близько 3 млн кв. км [3, с. 62].

Російська дослідниця історії становлення радянської системи радіоцензури Т.Горяєва виокремлює 22 червня 1925 р., як дату становлення головлітівської цензури в республіках, хоча реальному цензурному контролю тоді підлягали лише тексти пропагандистських передач – радіогазет, доповідей, а розважальні мали вільний жанровий виклад [14, с. 80]. Наприкінці 1925 р. контроль за структурою і змістом радіопрограм і режимом радіомовлення набув

усталених форм: правління «Радіопередача» заборонило входити до радіостанцій особам, які не мали відношення до конкретної трансляції, передачі тощо. Систематизація цензури радіомовлення, як слушно зазначає Т.М. Горяєва, розпочалася 3 грудня 1925 р., коли Радіокомісія Агітпропу ЦК ВКП(б) запропонувала Головліту негайно розпочати політичний контроль за радіомовленням, здійснювати обов'язкову реєстрацію в місцевих органах Головліту всіх радіомовних установ та організацій, поширити інститут уповноважених Головліту на радіомовних студіях, упровадити попередній контроль матеріалу та видачу віз, спеціальний нагляд за трансляцією доповідей на партз'їздах і конференціях. Художньо-просвітні програми і радіогазети контролювали підрозділи Головліту, а лекції та доповіді – Головополітосвіта Наркомосу. 30 листопада 1926 р. Н.К. Крупська внесла до президії колегії Наркомосу РСФРР пропозицію про обов'язкову візу Головліту стосовно публічного виконання видовищних номерів [5, с. 33]. Головліт, очолюваний П.І. Лебедевим-Полянським, намагався повністю підпорядкувати радіомовлення, встановити систему попереднього та наступного політконтролю за текстовими матеріалами, тематичних радіопередач, а також контроль за мікрофоном. Головополітосвіта Наркомосу переймалася реалізацією ідеологічного контролю над радіопрограмами та перспективами радіомовлення, а Головліт здійснював конкретний ідеологічний і політичний нагляд за повсякденним масовим мовленням, візуючи програми, розробляючи принципи та інструкції радіоцензури.

Паралельно з головлітівською цензурою відбувався системний партійний контроль за радіомовленням. 10 січня 1927 р. ЦК ВКП(б) видав постанову «Про керівництво радіомовленням», зобов'язавши парторгани виділити «відповідального партійного товариша як керівника радіомовлення», який відповідав би за «політичну витриманість матеріалів» [15, с. 739]. Центральний комітет партії зобов'язав відповідні партійні комітети встановити обов'язковий і попередній перегляд планів і програм радіопередач, ретельно підбирати лекторів, забезпечуючи «політично грамотний і витриманий склад», а також «...вжити заходи до забезпечення охорони мікрофонів для того, щоб будь-яка передача по радіо відбувалася лише з дозволу та відому відповідального керівника» [15, с. 739]. Постанова, яка була опублікована у відомчому партійному часопису, констатувала факт існування радянської радіоцензури: «Военно-політичний контроль над радіомовленням покладається на Головліт, який здійснює його як через свій апарат, так і через уповноважених ним осіб у радіомовних організаціях» [15, с. 739]. Головліт зобов'язав радіостудії діяти згідно програм та планів радіомовлення, затверджуючи їх у місцевих окрлітах [7, с. 131].

Співіснування організаційних форм радіомовлення та політичного контролю, яке спостерігалось протягом другої половини 20-х рр., супроводжувалося уніфікацією самої системи мовлення. Приватні приймальні станції та різні акціонерні форми радіомовлення суперечили існуванню єдиної системи партійної агітації та пропаганди. 13 липня 1928 р. союзний уряд ліквідував пайове товариство «Радіопередача», а справу організації та управління радіомовленням на території СРСР передав Наркомату пошт і телеграфів, котрий безпосередньо впливав на систему республіканського мовлення [5, с. 978]. Декількома місяцями раніше товариство «Радіопередача» запропонувало створення радіомовних організацій при РНК СРСР та союзних республік, відхиливши пропозиції про формування системи радіомовлення при Наркомосах союзних республік. Фактично пропонувалася уніфікація та централізація радіомовлення в СРСР, а організаційною формою відповідні агенції на зразок ТАРС та РОСТА. Аргументом проти створення республіканських центрів радіомовлення в системі Наркомосу було визнано триєдиність форм: радіогазети, агітпроп і політпрос, художнє мовлення. Вони належали до політичних газет, відтак не могли бути підпорядкованими освітньому наркомату.

Протистояння Наркомпошти та керівництва пайового товариства «Радіопередача» виходило за межу відомчих повноважень, позаяк в умовах сталінської модернізації соціально-економічних відносин уніфікація цензури та агітації була справою вирішеною. 20 червня 1928 р. проект реорганізації системи радіомовлення розглянула комісія ЦК ВКП(б) під головуванням С.В. Косіора. На її засіданні виступила Н.К. Крупська, яка звернула увагу на пропагандистську складову радіомовлення, на участь наркомосу у цій справі, а не так «...як товариш з України говорив, що ось взяти все і передати в Наркомос» [5, с. 60]. С.В. Косіор говорив про необхідність поліпшення лекційної справи (радіогазет), художнього мовлення, про виважену централізацію, особливо організацію мовлення на Україні, але дійшов висновку: «Я вважаю, що все-таки справу радіомовлення треба передати Наркомпоштель» [5, с. 63]. Принцип

одержавлення системи радіомовлення, підкреслений Косіором двічі, взяв гору над рештою аргументів. Не забув він і про Наркомос, який, на переконання лідера українських комуністів, «...повинен мати право контролю» [5, с. 63].

Реконструктивний період, глобальними складовими якого виявилися колективізація та індустріалізація, став також періодом перманентної реорганізації системи радянського радіомовлення. 23 жовтня 1928 р., тобто після дискусії про суспільне та державне мовлення, була створена Центральна радіорада при Наркомпошти, щоб керувати справою радіомовлення на території СРСР [16, арт.583]. Існували і відповідні республіканські радіоради, хоча, судячи з офіційних наказів Наркомпошти за 1930 р., діяло Радіоуправління. Так, 28 червня 1930 р. наказом №139 по Радіоуправлінню НКПТ СРСР «Про реорганізацію політичного відділу Центрального радіомовлення» було створено політико-просвітницький сектор з трьома відділами: селянським, масової роботи та соціально-побутових передач [5, с. 75]. 21 серпня 1931 р. політбюро ЦК ВКП(б) виділило радіомовлення з підпорядкування НКПТ і передало агітпропу ЦК партії на чолі з Ф. Коном, а 26 серпня вирішило заснувати Радіокомітет в адміністративних межах НКПТ за ідеологічного керівництва Культпропу ЦК [14, с. 145].

13 липня 1932 р. ЦК КП(б)У запропонував іншу систему радіомовлення, ініціювавши створення при президії ВУЦВКу Всеукраїнського комітету в справах радіомовлення, а на місцях – облрадіокомітети при облвиконкомах [17, арк. 24]. Головою комітету призначили М.Л. Княжанського, котрий мав забезпечити оперативне керівництво всією справою радіомовлення в УСРР. 1 грудня 1932 р. політбюро ЦК передало Радіокомітет у підпорядкування Раднаркому, а 16 січня 1933 р. знову до ЦВК СРСР. Перетягування повноважень між радянськими та партійними органами стосовно керівництва справою радіомовлення завершилося створенням Всесоюзного комітету по радіофікації і радіомовленню при РНК СРСР 31 січня 1933 р. Він займався радіофікацією й організацією мовлення. Положення про Всесоюзний комітет затвердив РНК СРСР 27 листопада 1933 р., в якому зазначалося, що голову республіканського комітету рекомендував РНК УСРР, але узгодивши кандидатуру з союзним радіокомітетом [18, с. 3]. Всесоюзний комітет, крім організаційно-технічних завдань радіофікації, займався переключками масово-політичного характеру, складав генеральні, зведені, річні і кварталні плани мовлення, координував науково-дослідну роботу в галузі радіо і телебачення, організував радіовиставки, готував кадри радіомовлення, розробляв проекти законів, представляв СРСР з проблем радіомовлення в міжнародних зв'язках. Структурними підрозділами Всесоюзного комітету були: науково-технічна рада з питань радіофікації і радіомовлення, науково-технічна бібліотека, видавництво, госпрозрахункові установи з матеріального постачання.

Громадські об'єднання, які займалися розвитком радіомовлення, потрапили в поле зору політичних органів, а загалом українські організації були під наглядом союзних установ. У лютому 1933 р., вітаючи журнал «Радіо» з трирічним ювілеєм, голова Всесоюзного комітету радіомовлення Ф.Я. Кон зазначив: «Але, як і в усьому Союзі, українське мовлення ще не визволилось цілком з-під тягаря відомчої нудоти, нудного безпредметного накачування, вульгарного спрощенства і недооцінювання актуальних політичних кампаній» [19, с. 5]. На початку 1933 р. відбулася виробнича нарада ВУКРу, яка також закликала до пошуку ефективних форм радіомовлення, долаючи «сухість та одноманітність». Традиційні радіогазети («Селянська», «Комсомольська», «Піонерська») були ліквідовані ще у 1932 р., а Раднарком УСРР 3 січня 1933 р. вимагав реєстрації лампових радіоустанов [20, арт.7-8]. 19 серпня 1933 р. РНК УСРР ліквідував Центральну та обласні ради товариства «Друзі радіо», а їх матеріальну базу передав Всеукраїнському комітету сприяння радіофікації й радіоаматорству при ЦК ЛКСМУ [21, с. 451]. «Керівні ланки товариства «Друзі радіо», – писав Б. Спектор у 1933 р., – замість того, щоб зайнятись своєю основною роботою – поширенням ідей і популяризацією значення радіо в загальній системі соціалістичного будівництва та організувати маси на виконання завдань партії по радіофікації країни, – цілком занехаявши цю головну частину роботи, підмінили її гонитвою за комерційною діяльністю, зовсім упустивши з поля зору своєї роботи радіоаматора, крок за кроком розвалюючи організацію і дискредитуючи радіоаматорський рух» [22, с. 452-453]. Фактично відбулася ліквідація громадської організації, яка переймалася проблемами радіофікації та радіомовлення, а її функції передали до громадсько-політичного об'єднання – комсомолу.

Керівником Всеукраїнського радіокомітету у 1933-1934 рр. був О.О. Карпеко, котрий займався не лише проблемами радіофікації та радіомовлення, а також організацією переїзду

цієї служби з Харкова до нової столиці УСРР – Києва. Його статті висвітлювали стан радіофікації України, ідейно-політичні проблеми мовлення. Зокрема, у 1934 р. в СРСР діяло 5 250 трансляційних вузлів, з них більше двох третин у системі Наркомату зв'язку, а в УСРР – 975, у тому числі 600 належало до Наркомзв'язку [23, с. 264-265]. О. Карпеко був звільнений з посади голови Радіокомітету наприкінці 1934 р., тому що, «...бувши вірним учнем Скрипника, зібрав навколо себе кубло націоналістів, явних ворогів, а поруч них, підлабузників, фразерів, які займалися революційною тріскотною, виспівували йому славу і з усіх сил намагалися приховати націоналістичне нутро керівництва» [24]. Репресії проти керівництва товариства «Друзі радіо», Радіокомітету, які відбувалися протягом 1933–1934 рр., були методом політичної чистки кадрів радіомовлення, тобто цензури номенклатури та творчої інтелігенції. На початку 1935 р. було звільненого голову Молдавського радіокомітету Крянчу, тому що він «...свідомо зірвав не тільки політичне, але й художньо-літературне пересилання в лєнінські дні» [25]. Кадрові чистки прокотилися облрадіокомітетами, в яких «...частина наших трансвузлів була використана класово-ворожими елементами» [26]. 16 лютого 1938 р. було звільнено чергове керівництво Українського радіокомітету, а новому «...запропоновано переглянути стан керівних кадрів радіомовлення і негайно підібрати керівників відділів і секретарів, здатних забезпечити більшовицький порядок у роботі УРК» [27]. Політичний терор використовували як засіб ефективного управління системою радіомовлення, а також ідеологічного очищення його програмних і функціональних засад.

Радіоцензура змінювала форми і методи роботи у 30-х рр., але структурно залишалася політичним органом партійно-радянських структур. 18 липня 1930 р. відбувся перерозподіл контрольних повноважень між Головлітом та Головреперткомом, відтак останній займався ідеологічними питаннями художнього радіомовлення, а перший наглядом за рештою радіопередач – політичною, інформаційною, навчальною [5, с. 76]. 5 вересня 1930 р. політбюро ЦК ВКП(б) реорганізувало структуру і функції Головліту, передавши функції контролю за радіомовлення інституту уповноважених Головліту, які здійснювали попередній контроль [28, с. 128-129]. 6 червня 1931 р. Раднарком РСФРР затвердив нове Положення про Головліт, яке скасувало «Положення» 1922 р. [29, с. 57-59]. Попередній контроль Головліту, яким займалися його уповноважені, стосувався радіомовних організацій і телеграфних агентств, пошти, тобто організаційно перебував у Наркомосі. Редагуванню та політико-ідеологічному спрямуванню підлягали урядові «Радіо-бюлетені», в яких висвітлювалися хлібозаготівлі 1931 р. [30, арк. 67]. Керівництво Головліту РСФРР порушило 9 квітня 1933 р. питання про створення самостійного органу цензури при виконкомах, виділившись з Наркомосу та уніфікувавши всі види цензури – воєнну, іноземну, ідейно-політичну в одному союзному центрі [29, с. 297-298]. Але політична цензура залишалася структурно в Наркомосі, однак функціонально та ідеологічно залежала від партійних органів.

Радіомовлення було підконтрольним Головреперткому, тобто Головному управлінню по контролю за видовищами і репертуаром, яке представляло структурний підрозділ Наркомосу. Його уповноважені в радіокомітетах давали дозвіл на трансляцію, відслідковуючи «ідеологічно невитримані» та «антихудожні» твори, які сіяли «націоналістичний або релігійний фанатизм», вели «агітацію та пропаганду проти радянської влади і диктатури пролетаріату» [29, с. 62]. Головлітівська радіоцензура не мала самостійного органу, а діяла в межах Наркомосу, котрий, у свою чергу, ідеологічно підпорядковувався Культпропвідділу ЦК КП(б)У. Наприклад, 9 березня 1933 р. на його засіданні слухали питання про «негативні моменти» та «низький ідейно-художній рівень» репертуару столичної музкомедії, що «...водночас свідчить і за те, що система державного контролю в особі Головреперткому настільки недосконала, що останньому доводиться постфактум у той чи той спосіб кваліфікувати вже готову виставу» [31, арк. 2]. Було вирішено заслухати на секретаріаті ЦК доповідь про роботу Головреперткому та «...заходи до посилення державного репертуарного контролю» [31, арк. 2]. Головрепертком підпорядковувався сектору мистецтв Наркомосу, а посада політредактора стосувалася театральних вистав та кіно. 21 серпня 1938 р. при Головреперткомі з'явилася посада інспектора по союзних республіках [32, с. 144], хоча основну функцію радіоцензорів виконували відповідні підрозділи республіканських Наркомосів – реперткоми, уповноважені Головліту. Начальник Головліту УРСР І.С. Ісаєв, тобто персонально та номенклатурно, був членом Ради при НКО УРСР, склад якої затвердило політбюро ЦК КП(б)У 29 березня 1937 р. [33, арк. 11]. Ні він, ні його наступник – слюсар О.М. Ільїн, призначений на посаду головлітівського цензора 4 грудня 1938 р. [34, арк. 17], ніколи не працювали в системі освіти та культури. Безпосередне

.....
 відношення до цієї духовної галузі суспільного розвитку мав А.А. Хвиля, якого призначили першим заступником наркома освіти УСРР 23 лютого 1933 р. [35, арк. 191], а протягом 1936-1937 рр. керував Управлінням мистецтв при РНК УРСР [36, арк. 98]. 17 листопада 1939 р. Головліт РСФРР пропонував управлінню агітації та пропаганди ЦК ВКП(б) створити єдиний централізований орган радянської цензури, тому що вона «...запобігає розголошенню в пресі і на радіо державних таємниць, а разом з тим вона здійснює політико-ідеологічний контроль над усіма творами друку, які видаються в СРСР» [29, с. 316]. До цензурних органів, які контролювали радіоэфір, були віднесені Головліт при Наркомосі та Головрепертком при Комітеті у справах мистецтв при Раднаркомі. Політичний контроль за радіомовленням здійснювали і партійні органи, координуючи діяльність усієї системи ідеологічної цензури.

Отже, якщо говорити про основні періоди формування та функціонування радянської системи політичної радіоцензури в УРСР, то маємо виділити два: 1) 1921-1927 рр., коли відбувалося лише становлення радіомовлення, особливо художнього та громадсько-політичного, тому політичний нагляд здійснювали радянські (Головліт) та партійні органи (Агітпроп), хоча він не мав тоді системного і тотального характеру на радіо; 2) 1928-1938 рр., характерний посиленням політично цензури, виокремленням радіомовлення як об'єкту ідеологічного нагляду, створенням інституту уповноважених Головліту у радіомовних організаціях та поглибленням спеціального контролю за ними з боку Головреперткому. Протягом 30-х рр. відбувалася реорганізація Головліту, але за «чистотою ефіру» спостерігали політредактори головлітівської цензури, яка залишилася в системі Наркомосу УРСР. Радіокомітет при РНК УСРР також мав певні функції цензури, але він був органом радіофікації, а з іншого боку, – об'єктом політично-партійного контролю. Управління у справах мистецтв при РНК УСРР виконувало вимоги органів політцензури, але не було їх структурним підрозділом. Загальний ідеологічний нагляд за радіомовленням здійснювали партійні органи, які одночасно були і головними політцензорами.

Союзного органу цензури офіційно не створили, позаяк він історично склався в наркоматах республіканського статусу – наркомосах, яких не торкнулася і конституція СРСР 1936 р. Фактично система політичної, відтак і радіоцензури, була дуже централізованою, а збереження її республіканських загонів лише сприяло підвищенню інтенсивності контролю за ефіром та відповідними матеріалами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія національного радіоэфіру: Архівні матеріали (1942–1969) / Упоряд. Н.М. Сидоренко. – К.: Ін-т журналістики, 2004. – 115 с.
2. Мироненко В. Інформаційне радіомовлення України (Сторінки історії). – К., 1996. – 56 с.
3. Ружников В.Н. Так начиналось: Историко-теоретический очерк советского радиовещания, 1917–1918. – М., 1987.
4. Малкин И. Газета в эфире. Содержание и техника радиогазеты. – М.: Изд-во НКПТ, 1930. – 94 с.
5. «Великая книга дня...» Радио в СССР. Документы и материалы / Сост. Т.М. Горяева. – М., 2007.
6. Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917–1956 / Сост. Л.В. Максименков. – М., 2005.
7. Цензура в Советском Союзе. 1917-1991: документы / Сост. А.В. Блюм. – М., 2004.
8. Собрание узаконений СССР. – 1923. – Отдел 1. – №82.
9. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 3. – Спр. 123.
10. Крулицкий Ф. Радиовещание Советской Молдавии (Страницы истории 1928–1941 гг.). – Кишинев, 1979.
11. Пулинщина радіофікується // Радіо. – 1930. – №16.
12. Торб Д. Станемо обличчям до своїх завдань // Радіо. – 1930. – №16. – С. 493.
13. Статистика радіоприймачів // Радіо. – 1930. – №9. – С. 263.
14. Горяева Т.М. Радио России. Политический контроль советского радиовещания в 1920–1930-х годах. Документальная история. – М., 2000.
15. Справочник партийного работника. – Вып. VI. – Ч. 1. – М., 1928.
16. 33 СРСР. – 1928. – №63.
17. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 66.
18. О радиофикации и радиовещании. Сборник материалов. – М., 1935.
19. Привітання Всеукраїнському журналу «Радіо» на день його трирічного ювілею. Лист голови Всесоюзного комітету радіомовлення Ф.Я. Кона // Радіо. – 1933. – №2.
20. ЗУ України. – 1933. – №1.

21. Постанова Ради народних комісарів УСРР 19 серпня 1933 р. про Товариство друзів радіо // Радіо. – 1933. – №13.
22. Спектр Б. Ділянци радіо фронту бойове комсомольське піклування // Радіо. – 1933. – №13. – С. 452–453.
23. Карпеко О. На радіофронті // Радіо. – 1934. – №7.
24. Тугай П. Викорчувати рештки націоналістичних приховоснів // Радіо. – 1934. – №13. – С. 446–447.
25. Черній. Вище більшовицьку пильність // Радіо. – 1935. – №2. – С. 4–5.
26. Зміцнення низового мовлення – найважливіше завдання // Радіо. – 1935. – №2. – С. 1–3.
27. Більшовицького порядку в радіомовленні ще не наведено // Радіо. – 1938. – №7. – С. 4–5.
28. Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б) – ВКП(б), ВЧК–ДГПУ–НКВД о культурной политике. 1917–1953 гг. – М., 2002.
29. История советской политической цензуры. Документы и материалы. – М., 1997.
30. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 4164.
31. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6229.
32. Институты управления культурой в период становления 1917–1930-е гг. Партийное руководство; государственные органы управления: схемы. – М., 2004.
33. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 439.
34. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 236.
35. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 281.
36. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 440.

УДК 94 (477. 42) «1941»

І.В. Ковальчук

ПОШИРЕННЯ ВПЛИВУ ОУН НА ЖИТОМИРЩИНУ В 1941 р.

У статті висвітлено поширення впливу ОУН на Житомирщину в другій половині 1941 р. Проаналізовано політичний і пропагандистський етап діяльності націоналістичної складової Руху Опору.

Ключові слова: ОУН, націоналісти, Житомирщина, похідні групи, нацистська окупація, репресії, арешти.

У даній статті досліджуються політичний і пропагандистський етап діяльності ОУН (по можливості, більша увага приділена ОУН-Б) від початку Вітчизняного періоду Другої світової війни до кінця 1941 р. Використовуючи наявну джерельну базу, надзвичайно складно чітко розмежувати належність окремих членів до якоїсь конкретної гілки ОУН. Тому, по можливості, більша увага звертається на ОУН-Б, бо, на думку автора, вона мала виразніше сформульовані самостійницькі наміри. У хронологічній послідовності продемонстровано прихід оунівських похідних груп на територію Житомирщини, їх робота по утворенню місцевих управлінь та інших організацій, які здійснювали патріотичну роботу з місцевим населенням. На основі архівних та історіографічних даних встановлено, що в ході великого розгрому націоналістичних структур, здійсненого нацистами в грудні 1941 р., не було повністю припинено роботу мережі ОУН на Житомирщині.

Напередодні Вітчизняного періоду Другої світової війни ОУН обох гілок активно розробляла тактику ведення революційної боротьби на землях Наддніпрянської України. Обидві ОУН взялися за формування похідних груп. Початком їх формування більшість дослідників вважають ще середину травня 1941 р. [26, с. 36; 13, с. 192]. Загалом було утворено 6 похідних груп – 3 бандерівські і 3 мельниківських [18, с. 217]. Похідні групи було поділено на три великі напрямки: «Північ», «Центр», «Південь». Кожна з груп складалася з малих операційних груп (зазвичай, по 7-12 осіб), які слідом за передовими з'єднаннями вермахту мали проникати на окуповану територію і створювати осередки влади (місцеве самоврядування, міліцію) [9, с. 405]. Виконуючи функції перекладачів, водіїв тощо при німецькому війську, члени цих груп мали завдання утворювати органи адміністративної влади і таким чином перехоплювати ініціативу у гітлерівців [10, с. 217]. Групою «Північ» керував М. Климишин, «Центр» очолювався М. Лемиком, «Південь» працювала під керівництвом З. Матли. Мельниківські похідні групи очолював О. Ольжич [31, с. 82]. Бандерівські «учасники похідних груп йшли в цивільних одягах, але на лівому рукаві носили синьо-жовту опаску, а старшини мали ще й золотий тризуб на середині опаски» [26, с. 36]. Діяльність мельниківських похідних